

Voorwoord

A Germanic Sandwich 7

Caitlin Meyer, Suzanne Aalberse & Ton van der Wouden

In het jaar 1956 verscheen een boek van de hand van de Utrechtse hoogleraar C.B. van Haeringen met een titel die voor de nietsvermoedende lezer een zeker opendeurgehalte heeft: *Nederlands tussen Duits en Engels*. Uiteraard, het Nederlandse taalgebied ligt topografisch onbetwistbaar tussen die plekken waar (ook historisch) Engels en Duits worden gesproken, maar een dergelijke oppervlakkige observatie kan toch zeker niet meer dan een gimmick zijn? De gedachte achter de sandwichbenadering is dat deze ogenschijnlijk oppervlakkige observatie tot diepe inzichten kan leiden. De drie verwante talen verschillen bijvoorbeeld in de snelheid van het deflectieproces. Het Engels loopt in dit proces voorop, met (vrijwel) geen naamvallen en relatief weinig werkwoordsuitgangen, het Duits is het meest conservatief met vier naamvallen en naar verhouding veel verbale flectie. Het Nederlands bevindt zich dus niet alleen geografisch, maar ook in deze taalkundige ontwikkeling tussen het Duits en het Engels (Weerman 2007). Via de sandwichbenadering kunnen hypothesen rond deflexie getest worden, maar ook andersoortige komen door de lens van de taalvergelijking scherper in beeld.

Deze speciale aflevering van *Nederlandse Taalkunde*, haast een mensenleven na Van Haeringen, bevestigt nog eens dat we met meer te maken hebben dan een gimmick. We bundelen hier namelijk drie artikelen die voortvloeien uit de zevende editie van *A Germanic Sandwich*, een conferentie die (ongeveer) eens in de twee jaar het Nederlands, Engels, Duits vanuit verschillende vergelijkende perspectieven onder de loep neemt. De artikelen gaan in op meervoudsmarkeringen, de *omdat X*-constructie, en voorop geplaatste verbale partikels. Samen laten ze zien dat het Van Haeringens perspectief niet alleen nog steeds actueel is, maar ook onderzoeksgebieden samenbrengt die anders wellicht wat ver van elkaar afstaan. We plaatsen de drie bijdragen hier kort in de context van de sandwichtraditie.

Konvička en Stocker kijken naar een verschijnsel dat in allerlei talen ter wereld voorkomt maar nog weinig is onderzocht, namelijk de zogeheten 'because X' constructie, zoals in (1).

- (1) Aantoonbaar slechte wetgeving voeren we gewoon in **want** regeerakkoord. (Twitter, 2019)

'We simply introduce demonstrably bad legislation **because** coalition agreement.'

Zij stellen de vraag hoe we deze constructie het beste kunnen begrijpen: hebben we hier te maken met weglating van woorden (ellips) of niet? En zo ja, wat voor ellips dan? Uit hun analyse van Twitterdata blijkt hoe specifieke eigenschappen van de onderzochte talen (Nederlands, Engels, Duits) inzicht kunnen geven in de analyse en ontwikkeling van deze constructie. Allereerst is er de vraag of *because* in deze constructie niet een voorzetsel (geworden) is. In het Engels of Nederlands is deze hypothese niet goed te toetsen, maar het Duitse naamvallensysteem laat zien dat die analyse niet klopt. *Weil* gaat namelijk samen met de nominatief, terwijl je bij een voorzetsel eerder een andere naamval zou verwachten. Een tweede

vraag komt voort uit de variatie in redengevende voegwoorden in het Duits en Nederlands. In het Nederlands is er competitie tussen *want* en *omdat*, en in het Duits tussen *weil*, *da* en *denn*. In de Nederlandse competitie is de constructie met *want* veel populairder. *Want* lijkt zowel subjectiever als frequenter en combineert met een hoofdzinsvolgorde. In het Duits wordt de voorkeur gegeven aan *weil* boven *da* en *denn*. *Weil* kan zowel met de bijzinsvolgorde als met de hoofdzinsvolgorde voorkomen. Wat de rol is van woordvolgorde-eisen van de voegwoorden is niet helemaal duidelijk omdat die volgorde zelf aan variatie onderhevig lijkt, maar de populaire voegwoorden kunnen in ieder geval goed met de hoofdzinsvolgorde gecombineerd worden (verplicht bij *want*, mogelijk bij *weil*). De voorkeur voor *weil* en *want* lijkt de observatie te ondersteunen dat de constructie informeel en subjectief is, wat natuurlijk ook de hypothese was voor het Engels, maar wat pas in dit vergelijkende perspectief ook taalkundig onderbouwd wordt.

Met Schoenmakers en Foolen gaan we van corpusonderzoek naar grammaticaliteitsoordelen, maar blijven we binnen het domein van de syntaxis: in hoeverre kunnen scheidbare delen van samengestelde werkwoorden (partikels, zoals het deeltje *tegen van tegenstemmen*) in het Nederlands en het Duits op de eerste positie verschijnen? Sommige proefpersonen bleken een zin als (2a), met het partikel op de eerste zinsplaats, nog wel te accepteren, maar de meesten hadden een sterke voorkeur voor hetzij de rechte volgorde (2b) of de variant met het hele werkwoord op de eerste plaats (2c).

- (2)
- a. Tegen zullen alleen de Groenen stemmen
  - b. Alleen de Groenen zullen tegenstemmen
  - c. Tegenstemmen zullen alleen de Groenen

Een vergelijking met een eerder experiment van Trotzke et al. (2015) onder Duitse moedertaalsprekers wees uit dat die veel gemakkelijker alleen een partikel op de eerste zinsplaats toelaten. Dit verschil past volgens Schoenmakers en Foolen in het bekende beeld dat het Duits in het algemeen meer toelaat op de eerste zinsplaats.

Daar waar de andere bijdragen focussen op moderne taalontwikkelingen, probeert Adamczyk juist oudere ontwikkelingen beter te begrijpen. Ze onderzoekt in haar artikel variatie in meervoudsvorming in verschillende geografische en historische varianten van het Nederlands. Van de enorme variatie die er bestond in het oudste Nederlands dat we kennen, is in het moderne Nederlands niet veel over: afgezien van de leenwoorden hebben we alleen nog meervouden op *n* en op *s*, plus nog een handjevol uitzonderingen. Het Katwijkse, een archaïsch Hollands dialect, vertoont nauwelijks meer variatie dan het standaard Nederlands. In de Saksische dialecten zien we al meer verschillende vormen, en in de Limburgse dialecten zien we de meeste variatie. Zowel de Saksische systemen als de Limburgse zijn te begrijpen als ontwikkelingen vanuit de vormenrijkdom van de eerdere taalfasen.

Het beeld dat oprijst uit dit onderzoek is dat van een soort micro-sandwich, waarbij het Limburgs de rol van het Duits vervult (meest conservatief dus vormenrijkst), het Hollands die van het Engels (minste variatie), en de Saksische dialecten er een beetje tussenin zitten.

Naast een aantal nieuwe inzichten leveren deze verschillende artikelen ook weer nieuwe onderzoeksvragen op. We lichten er een paar uit ter illustratie, maar de auteurs zelf doen ook suggesties en zelfs dan zullen de mogelijkheden voor verder onderzoek nog niet uitgeput zijn. Zo is het een logische vervolgstap bij het artikel over werkwoordspartikels (Schoenmakers & Foolen) om te kijken naar partikelvooropplaatsing in het Engels. Het Engels is – geheel in de geest van Van Haeringen – nog minder flexibel met betrekking tot de eerste zinsplaats, in die zin dat daar eigenlijk vooral subjecten kunnen staan (Los & Dreschler (2012) relateren het verlies aan flexibiliteit van de invulling van de eerste positie van het Engels aan het verlies van V2). Daarom valt te verwachten dat Engelse proefpersonen vooropgeplaatste werkwoordelijke partikels in hun taal in grote meerderheid zullen afkeuren.

In aansluiting op het *because/want/weil*-stuk (Konvička & Stocker) kunnen we enerzijds denken aan het gedrag van deze voegwoorden in andere al of niet verwante talen met of zonder casusmarkering, bijvoorbeeld om te zien of in andere talen het voegwoord zich misschien al wel heeft ontwikkeld tot een voorzetsel. Anderzijds valt onder meer te denken aan vergelijking met een op het oog verwante constructie, namelijk die waarin het voorzetsel *wegens* (Duits *wegen*, Engels *because of*) zich lijkt te ontwikkelen tot een redengevend voegwoord, zoals in (3).

(3) De gemiddelde werknemer zit elk jaar een paar dagen thuis wegens ziek.

De taaladviseurs van Taaladvies.net¹ zijn er op het moment dat deze inleiding geschreven wordt, nog niet uit of deze constructie (al) tot de standaardtaal behoort.

Wat de meervoudsvorming betreft, ten slotte, ligt een verbreding van de sandwich voor de hand. Sluiten de meervouden in de Rijnlandse dialecten aan bij de patronen die voor het Limburgs gevonden zijn, en de noord-Duitse bij de Saksische, of is het ingewikkelder of genuanceerder? Door niet alleen naar talen te kijken, maar zoals bij Adamczyk ook naar variatie binnen de landsgrenzen, wordt het Van Haeringen-continuum verder opgerekt en genuanceerder. Een vraag die je zou kunnen bekijken is, in hoeverre de bandbreedte van deflexie tussen de drie talen verschilt. Hoe ziet het meest flexierijke Engels eruit en het minst flexierijke Duits? In hoeverre lijken die atypische dialecten op elkaar en in welke mate verschillen ze? Wat is de rol van overgeleverde variatie in flexie en fonologie? Is er een verschil in de volgorde van deflexiepaden?

Al met al laten de drie bijdragen aan deze Sandwich-aflevering elk op hun eigen manier zien dat de aanpak van Van Haeringen een heel vruchtbare is: door een bepaald type vragen te stellen aan nauw verwante talen in verschillende fasen van (naar we aannemen) dezelfde ontwikkeling komen we tot nieuwe inzichten, zowel over de individuele talen en de taalfamilie als over taalcontact en taalvariatie in het algemeen. De Van Haeringen-aanpak is geen harde methode of rigide theorie, maar veeleer een heuristiek, waarbij de vraag uiteindelijk belangrijker is dan het antwoord.

Referenties

Haeringen, C.B. van (1956). *Nederlands tussen Duits en Engels*. Den Haag: Servire.

Los, B., & Dreschler, G. (2012). The loss of local anchoring: From adverbial local anchors to permissive subjects. In Terttu Nevalainen, Elizabeth Traugott (eds.): *The Oxford handbook of the history of English*, Oxford: OUP, 859-871.

Trotzke, A., S. Quaglia & E. Wittenberg (2015). Topicalization in German particle verb constructions: The role of semantic transparency. *Linguistische Berichte* 244, 407-424.

Weerman, F. P. (2007). It's the economy, stupid! Een vergelijkende blik op 'men' en 'man'. In M. Hüning, U. Vogel, T. van der Wouden, & A. Verhagen (Eds.), *Nederlands tussen Duits en Engels*. Leiden: SNL, 19-47.